

**JUHÁSZ GYULA KÖLTÉSZETÉNEK MOTÍVUMAIRÓL
1908—1911 KÖZÖTT**

E dolgozat eredendően csonka munka mert első lépésként nem vállalkozik többre, mint Juhász Gyula költői fejlődése egy szakaszának vizsgálatára, de ott is csak az építőkövek kiválogatására egy későbbi szintetikusabb tanulmányozás alapozásaként. E csonkaság látszatát fokozza még az is, hogy az itt következő fejtegetések a *Juhász Gyula Nagyváradon* c. kéziratban levő dolgozatomban szerves összefüggésben állanak a költő prózai munkáinak és életrajzi eseményeinek vizsgálatával, ezeknek az összefüggéseknek a vizsgálatát itt mellőzzük. Nehezíti a teljességre törekvést az is, hogy olyan pályaszakasz elemzésébe fogunk, mely nem a fönt megjelölt időben kezdődik, nem is végződik be teljesen itt, de mindenképpen egy nagyobb összefüggő fejlődés utolsó állomása.

Várad jelentőségét Juhász költői fejlődésében egyaránt elismeréssel emlegeti a szakirodalom. Kispéter András írja: »Juhász Gyula költői fejlődésében Nagyváradnak jelentős szerepe van... Szinte új életre ébred itt, erőt érez magában új csaták megvívásához.« (74. és 77. l.). A lejujabbkeletű Juhászról szóló tanulmányban, Szabolcsi Miklós tanulmányában olvassuk: »A fordulópont Nagyvárad; itt találkozik, — igazán mélyen, átélten — Juhász Gyula a századvégi radikalizmus, sőt szocializmus képviselőivel, és eszméivel; a budapesti egyetem szeniora, a vidéki tanár, itt kerül forró közelébe az új világot, az új irodalmat alakító embereknek és élményeknek. Itt, Nagyváradon alakul ki a sajátos juhászi problematika, itt találkozik igazán Adyval, s az Ady költészetének hatása alatt szerzett élményeket és indításokat viseli mindvégig.« (91. l.) Ennek a kétségtelen pozitív hatásnak az ellenére mi az oka, hogy Juhász költői fejlődésének legmélyebb pontját éppen Váradon éri el? Míg az egyetemi hallgató korában írott verseiben ott van egy bizonyos fajta hitvallás egy-egy filozófiai vagy divatos kultúrtörténeti áramlat mellett, ha nem is kitartóan, itt makacsul lemondó, öngyötrő, komor világszemlélet, a művészeti dekadencia ismételt vallomásaival találkozunk. (Kispéter András is beleütközik ebbe a problémába és feledve megelőző fejtegetéseit, könyvének 82. lapján így ír: »Juhász Gyula költészetében Nagyváradon jelentkezett leginkább a l'art pour l'art. De itt történt a nagy áttörés is, mely azután a realizmus irányába vitte tovább.« Valamiféle áttörés történt, ez nem is vitatható, hiszen a szakolcai évek lírája olyan sajátos hangú, hogy 1911 méltán tekinthető Juhásznál egy új költői pályaszakasz kezdetének. De ez az áttörés a váradi verseken alig-alig látszik meg. Az igazibb okot Juhász költői alkotásmódjában kereshetjük: ez pedig abban áll,

hogy leggyakrabban az emlékezés attitűdjéből ír verset, és így a jelen egy bizonyos emlékké válás után lesz csak lírai téma nála. Különösen szembetűnő ez az éppen most vizsgált pályaszakaszban, ahol váradi élete erősen Ady-programos irodalmi mozgalomba viszi a költőt, ugyanakkor a költészetében a máramaros-szigeti, lévai szomorú kivetettsége vagy éppenséggel a gyerekkor magányossága szólal meg. (Hogy élményei mennyire lépésváltással válnak lírai témákká, arra bizonyíték lehet az az ingadozás is ami prózája és lírája között mutatkozik. A váradi prózája kitűnően beleillik abba a programba, amit A Holnap képviselt, váradi költészete meg gyakran polemizál vele. Az is igaz, hogy gyakran mutathatók ki párhuzamok prózai és költői alkotásainál, mi most az ellentétre hívtuk csak föl a figyelmet.)

A váradi évek költészete tehát a gyerekkori, szigeti, lévai élményeknek tömeges jelentkezése a verseiben. Várad olyan értelemben áttörés, hogy önállóbb hangú, biztosabb és realisabb művészi célkitűzésű költőt indítanak el ezek az élmények, és e költő egyéni tragédiája, hogy éppen Szakolcára kerül ezután. (Csak mellékesen említjük meg, hogy Szalatnai Rezső példás részmonográfiájának egyik hibája éppen az, hogy Juhász költői értékeinek gyarapodását a szakolcai években nagyon is Szakolcához köti, nem veszi észre, hogy itt erősen a váradi élmények érnek meg lírai témákká. Ebből következik, hogy Szakolca szerepét megszépíti a költő életében, gyakran magának a költőnek is ellentmondva.

Ugyanilyen eltolódással jelentkezik 1918—19 problematikája is Juhász költészetében. Csak a 20-as évek elején válnak igazán lírai témákká nála a forradalmi élmények. Ezért nem adhatunk igazat Szabolcsi Miklósnak, aki Juhász 1919 utáni költészetében az ellentmondásokat emeli ki és ezek alapján megtorpanást lát. Éppen ellenkezőleg: az ellentmondások mellett azt kell látnunk, hogy a forradalmak megtermékenyítő hatása itt érett be és ez a Juhász líra csúcspontja.)

Milyen főbb motívumok jelentkeznek Juhásznak ebben a költői korszakában? Emlék, emlékezés, álom és ezzel együtt elvagyódás az emlék vagy álom megszépítette múltba. A művészet és az élet, a könyvek és az élet ellentéteinek a kifejezése. Életcél és a jelenből való kiút lehetőségeinek reménytelen kutatása, néha ezekben a versekben jelentkező föllángolás, reménykeltőbb jövőben való bizakodás egy másik jellemző motívumcsoport. Az Anna-probléma jelentkezése és az Ady-élmény különböző megfogalmazásai jellemzőek még erre a korszakra. És végül néhány istenhez hanyatló vers, a papi pálya iránt ez időben újra fokozottabb érdeklődésének lírai termékeként.

Az emlékezés attitűdje is menekülést, elvagyódást takar. Kevesebb az elvagyódást kifejező versek száma, mint a megelőző költői korszakban, megcsappanásuk oka, hogy az egykor elérhetőnek (még ha vággyal elérhetőnek is!) tetsző célok itt elérhetelenné válnak. Az elvagyódásnak helyei egzotikus tájak, primitív élet (Noa Noa), ahol a vers képeiben nyilván az 1906-os pesti Gauguin-kiállítás képei elevenednek meg, (a kiállítást Juhász is látta), hogy végül az egzotikusba való belefeledkezéssel a jelen elől meneküljön; városidegenség és Párizs utáni vágy (A csataló, Új délibáb); az egykori parasztsökhöz való visszatérés gondolata (Szögedi interieur, Tömörkény Istvánnak). E paraszti visszatérés egyik helyütt mint régi lehetőség dereng föl, más helyütt már csak vágy. Az emlékezés gyakran tér vissza nála a gyermekkorhoz. Kispéter András szerint: »Sokszor visszagondol azokra a szép napokra, melyeket gyer-

mekkorában családi környezetében, a szegedi félparaszti iparosok között töltött. Mikor erről ír, nyoma sincs nála a l'art pour l'art-nak, ezekben a műveiben az eleven élet lüktet.« (85—86. l.) Kétségtelen, hogy a gyermekkori világ háborítatlansága jelenik meg a sívár és zavart jelen ellenpórusaként, de a versek hangulata nem ebből a szép emlékből táplálkozik, hanem éppen abból a nosztalgiából, amely a többé elérhetetlen emlékek után munkál a költőben:

Azok tűnt tájak, fájó töredékek,
És amik bennem élnek, már nem élnek!

(Ó szent gyerekség...)

... nincs sehol oly csodaország,
Hol ez a régi valóság
Valóra válna, tudom.

(A táltos egy faló)

Sőt néha a fiatalkori magánosság, szegénység, apai örökségű bús kedély ter-terhét jelentik a gyermekkori emlékek:

És körül vesz a magányos gyerekség
S árva szegénység minden árnya ma
S szívemben fölsír minden régi estém
Vigasztalan zsongású dallama.

(A régi udvaron...)

Az egyetemi tüntetésekben kapott sebesülése »gonosz emlék«, melyből csak egy mozzanat marad kedves számára, a kórházi ágy legboldogabb pihenő menedéke. (A 13-as ágy). Önkísértéssel tér vissza az 1907-es öngyilkossági kísérletének emléke is:

És minden emlék szomorú,
Didergős őszi esték,
Kenyértelen, bús, lomha dél,
Fáradt inak, ványadt kedély,
Szürkélő ódon emlék.

(Öreg hotel...)

Kísértése oly erős, hogy babonásan ragaszkodik hozzá: »Rám vár tűnt őszi estéd«. (Ez a kísérlet csak menekülés volt még, de az 1914-es öngyilkossági kísérletnél e vers mozzanatai a valóságban ismétlődik meg. Emlékeiből dől a bánat és a szomorúság hangulata, szinte kutatja, hogy a jelen kedélyteleségét, vergődését egy-egy találó emlékekkel táplálja.) (A régi hónapos szoba, A bús Máramaros) Az előbbi az egykori magány és az unalom újraélése, az utóbbi pedig vallomás a jelen bánatának múlttal való terheltségéről:

Nekem lelkemben él e méla táj,
Nekem lelkemben sír ez őszi szél,
A bús Máramaros,
A múlt, a bánatos,
Régi borúja síromig kísér.

Nyomasztó élményeket és hangulatokat takar az *Egy régi hajnal* c. verse, mely szerint a múlt, remény és mámor hagyja el miközben fölködlük előtte a szándék:

Valami szépet próbált még akarni,
Egy emléknek kendővel inteni,
Egy bolondságra még halkán kacagni,
Egy csók ízét ajkamra küldeni!

de melléállítja éppen a jelenből visszasugárzó hangulatának képeit: *A pisztoly csövét búsan simogatni*... és az élet elé botorkálás furcsaságát. (A vers kitűnő sorvariálásra épül, mintegy erősítve az emlék szomorúságát, bánatosságát.)

Megfigyelhető, hogy ez az emlékező attitűd, bárha kapcsolható is a költőnek egy-egy élményéhez mindig kitágul az egész múltra vagy a jelent meghatározó, erősséget kap, olyan fokú hangulatisággal telítődik, hogy a konkrét élmény hátterbe is szorul. Jellemző ezekre az emlékképekre a túlfokozott hangulatiság, amely gyakran a költő egész múltját csak hangulati benyomások emlékének tekinti. (Erős impresszinisztikus attitűd ez.) Jól példázza ezt az *Ezek enyéme*k c. verse, melyben a halálból »*Mi vonja vissza még egy pillanatra Bús lelkem*...« kérdésére válaszol. Nem a szerelem, nem a gyönyör, hanem tipikusan hangulati emlékek:

Egy zene tán. Mozart. Vig nyári éjen
Árnyas gyertyafényben zongorázták...
Egy kép. Segantini esti tája,

És a konklúzió:

Ezek fájnak. Ezek enyéme, szépek.
Ez voltam én.

(Közvetlen e mellett a vers mellett található *Az élet bája* c. melyben éppen az emlékezés motívumaként tűnik föl Mozart neve: *S emléküik úgy él, mint Mozart szonáta, Vagy márciusi reggel ragyogása!*) A teljes múlt ilyen fájó emlékként való fölfogásával találkozunk még az *Örök visszhang* c. versében.

Az emlékező attitűd nyomja rá bélyegét az Anna-élmény lírai termésére is. (Kivétel néhány rendkívül fájdalmas, kiáltozó sőt néha átkozódó vers, ami közvetlenül Anna távozása után született: *Anna minden, Annára gondolok, Beszéd régi valómmal.*) De a minden valószínűség szerint első Annáról szóló vers (*Régi szerelmes vers*) igaz hogy egy régebbi szerelem belejátszatásával ez új élmény sajátos költői megfogásáról árulkodik:

Egy szőke lány szép özzsemébe néztem
És régi hegedűk sírása fajt,
— Ó kékszalagos majális-emlékem
Megint elkezdjük az örök talányt?
— — — — —

Arany fiatalságom balgasága,
Te boldogság, mely siratod magad,
Tán érezed, hogy ez az élet álma,
Melyről álmodsz majd egy élet alatt?

Ó szőke lány, ó kék szalag és kék szem,
Egy kis szomorúságot adj nekem,
Majális mámorát s a kéklő égen
Csillagot, mely csak nekem ég, nekem!

Kényszeríti magát, hogy szinte az élmény pillanatában belőle szomorúságot és mámort adó emléket varázsoljon. Ez Juhászra nagyon jellemző élményt feldolgozó lírai magatartás. Az örök *Beatricénk* c. versében nem véletlen választja a dantei pózt, és világos, hogy Beatrice szókesége Annára vonatkozik:

A gyermek szólt: »Nem feledem soha!«

— — — — —
Hol van Bicének szókesége, hol van?
Keressük őt egy mosolya nyomán...

Az Anna távozásán síró versekben is már mint nagyon távoli emlékek viaskodik: *Megölnétek százszorszép emlékek (Anna után)*, Ott él ő már csak a nagy emlékezetben... Emléke lassan behavaz... (*Megölt szerelem sírkövére*) Ezeknek a megállapításoknak ellenére egyetértünk Kispéter Andrásnak azzal a fölosztásával, amelyet az Anna-versekről könyvében adott, csupán a második csoport emlékező típusú Anna-verseinek határait toljuk vissza egészen az élményig.

E pályaszakasz gyakran visszatérő, majdnem uralkodó motívumai: az életcél, az élet értelmének keresése, a művészet, a könyvek és az élet kapcsolatának, Juhász szerint ellentmondásosságának mániákus bogozgatása. A könyv és az élet ellentéte régi emléke. A Pesttől idegenkedő diák menedéke a könyvtár volt, ahol régi önmagát így látja:

Margóra róttam: Ihatnám! Hiába!
Életszomjam nem olthatom soha!
(Filológia)

(A vers utolsóelőtti sorának utalását Vértesy Miklós fejtette meg, amikor fölhívta a figyelmet a budapesti Egyetemi Könyvtár egy kódexének érdekes nyelvemlék-bejegyzésére, melyet Juhász is láthatott. A bejegyzés így szól: *Hogh yhatnám.*)

Nincs bölcsesség és nincs igazság a könyvekben, *Csak az élet az igaz*, írja (*Könyvtár*) és mégis ezzel végződik a vers: *S én olvasom Hamlet történetét*, ami a könyvek rabságából lázadó költőnek finom visszahúzódása az élettől. A könyv és az élet ellentéte mellett jelentkezik a mindkettőtől való befeléfordulás, könyv és életidegensége is:

A könyveimet mind fölégetem,
Hisz lelke nyílt könyv száz örök titokkal,
Gyönyörű mélység, fájó értelem,
A végtelenségből ideszakadó dal...
(Egy Duse fej alá)

Fő motívum persze az életvágy és az azt lekötő könyvek ellentéte marad. Néha közelebb az élethez, vagy legalábbis a nosztalgia erősebb benne:

Csak én legyek az olvasó, a bölcs, én,
Mikor örök törvénye szól a vérnek?
(Nyáréji éberség)

Rokonhangon ezzel máshol is előbukkan nosztalgiája vagy lázadozása: *Szelíd igába nem fognak a könyvek (Fehér éjszakák)* vagy: *Jötenek ólmos szürkítő betűk, Könyvek fölött gubbasztó éjjelek, (Künn május álmodik, vár és szeret:)* (*Versek rím és remény nélkül II.*) E motívumot sűrítetten hord magában a két sokszor idézett verse: *Vigasztalás* és a *Könyvek és könnyek* című. Az előbbi Nietzsche, Schopenhauer, Biblia, Otto Weininger elutasítása után így végződik: *És megcsókoltam Anná szép kezét, Szeretném megcsókolni Anna száját.* A teljesebb élet kívánásának gondolatát hordja magában ez a befejezés. Az egész vers tézis-antitézis szerű fölépítése az élet és a könyvek ellentétének fokozását, és az előbbi igenlését támogatja. Kispéter félreérti a verset, amikor azt írja róla: »Próbál vigasztalódnia a tudománnyal a filozófiával, evangéliummal.« (91. l.) Ez a vigasztalás már nem a jelenre vonatkozik, az egész vers csak emléke a könyvek adta nyugalomnak és vigasztalásnak, erős elutasítás, kiábrándulás van benne a könyvekből, filozófiából, bibliából. Az utóbbi versben sem oldódik megnyugvássá az ellentét az élet igazában sem. (A »könyvek és könnyek« motívum frazeológiájában újra föltűnik egy év múlva: *Ismered e a könyvek közt virrasztást, S a könnyek közt virrasztást ismered?*) (*Fehér éjszakák*)

Következetlen a művészetről, saját költészetéről, ars poeticájáról szóló valóságaiiban is. Egyszer a művészet és az élet számára összeegyeztethetetlen kettségéből bizakodón az élet oldalára áll, máskor a dekadens életérzés, a l'art pour l'art művészete mellett tesz vallomást. Menedékként tűnik itt föl az élettől idegenkedő költőnek az elefántcsonttorony, a művészet (*Turris eburnea*), *A nagy üvegház,** vagy éppenséggel e feledtető mives játék (*Formát keresni*) Vágyak és szépségek törnek bele a versbe (*Egy öreg költő írja ezt, Himnusz egy csonka Vénuszhoz*), mely »bánat könnyével öntözött arany nyakék« (Giorgione).

A *Solveiget hallgatom* c. versben ismerősen cseng ez a sor: *Ma mely üvegharang a lelkem*, ez az azonosítás Maeterlincké, akinek *Üvegharang* c. ismeretes egy költeménye. De e motívum puszta fölbukkanásával még aligha lenne igazolható a Maeterlincktől kölcsönzött kép eredetietlensége, ha a *Solveiget hallgatom* után nem lenne ott *A nagy üvegház* c. *Juhász* vers, ami nem más mint Maeterlinck föntemplített versének szabad átdolgozása, az alapvető motívumok megtartásával, Juhászos továbbvariálásával.

Juhász ismerte Maeterlinck műveit, egy *Babits*hoz írott leveléből kiderül, hogy az esszéket is. Az üvegházba menekített »magányos álmok, bús illúziók« motívuma Maeterlincktől származott Juhászhoz, de Juhászra jellemző módon sokkal lemondóbb, reménytelenebb hangulati telítődést kapott, mint Maeterlincknél.

Persze sok van itt ezekben a versekben a dekadens pózból, a meggyőződés csak hangulati és gyakran változhat nála különösen művészi kérdésben. Mert éppen a dekadens életelveket propagáló versek motívumai mellett fájón és mindebből kiábrándítóan jelentkezik az élet igaza, minden elutasítása ellenére

is, a belsőtenyészetű, önszépségében tetszelgő irodalommal szemben is. És jelentkezik nála a vágy, a kitörési szándék egy életesebb művészet felé:

És mindig versek, míg mások szerettek,
Szereztek, vettek, éltek és akartak!
Irodalom. Ó keskeny börtönablak,
Milyen keresztül a szép völgybe néztem,
Hol sírva várt rám özvegy, árva éltem.
Irodalom. Megöltek és nem éltem.

(Egy öreg költő írja ezt:)

Ugyanez az életfele törő művészi magatartás jelentkezik a *Gioconda* c. versében is, ahol Fra Filippót a »selymes« reneszánsz vonzza magához. Érdekes, hogy éppen saját művészetéről szólván, önnön vívódásának asszociációjaként a munkás alakja jelenik meg nála és két hasonlító mondatával egy erős hangulati azonosulást sugároz a vers:

A vers ünnepi est, mint munkásnak a szombat.

Ittenkor vágyaim s emlékeim zokognak,
Mint kocsma asztalán a munkás, hogyha végre
Szivarra gyújt szegény s ringatja füstje kékje.

(Múzsám, kiben hiszek...)

Központi problémája e pályaszakasz verseinek a vergődés, unalom, kiábrándultság, bánat, szomorúság, erős önelemzésre való hajlam, és az élményeknek bánatos hangú megjelenése a versben.

Fölbukkan nála többször is a dantei kép az élet erdejében való eltévedésről. (*Testamentum, A 13-as ágy, Régi opálos alkonyat, A búcsúzás szonettje*) És ezzel mintegy ellenpólusként a hajómotívum, mint a kitörési lehetőség szimbóluma (*Glória, Lázár föltámadása, Szabad hajók*). Viszont a hajó motívum úgy is jelentkezik nála, mint a kiúttalanság, reménytelen jelképe (*Robinson szigetén, Tiszai csönd, Távolorok üzennek*).

A pályaszakasz élén egy Ady-s hangulatú vers áll, mely az életutat így jelöli ki:

Szárnynak ólom, dér a virágnak
És a gyönyörnek bére bánat!
Egy itt a vétek: élni merni
És egy a vigasz itt: a semmi!

(A tékozló fiú)

Számos versében tűnik elő a bánat és a szomorúság, néha önmaga számára is pózként, versihető lelki állapotként, néha viszont megmagyarázhatatlan ennek a hangulatnak makacs keresése:

Mindig kellett eléretlen rózsák,
Orök talányok, édes szomorúság.

Mindig csak vágytam és sohase mertem,

(Mindig . . .)

A bánat és szomorúság motívum a világ és élet előtti értetlen megállást és a vele szembeni passzív rezignációt sugallja, nagyfokú cselekvésképtelenséget. Kedvenc alkotói hangulata ez:

Áldott e bánat, megszépíti lelkem,
Mely unt napoknak holt vizén pihent.
Áldott e bánat, enged énekelnem
S éreznem, mily mély az élet s mi szent!

(Áldott a bánat . . .)

A váradi életmódjának a lírába való átszüremlése *A kávéházi bánat* c. verse, mely az élettől idegenkedők kedves menedékének a kávéháznak hangulatát tükrözi.

A görög derű és életöröm idézése (mely néhány évvel ezelőtt annyira izgatta éppen Nietzsche révén) most már nem zavartalan. Mellette kísért a magyar jelen és az *Io Pean* c. versének 2. részében az anakreoni dal magyar változatát írja meg, szinte ellenpontozva az első rész hangulatát. (Bár ott is kísért már Aneakreon derűje mellett is a bánat: *Megkésve, megcsalódva, kereszttyén borulással . . .*)

Bár nincs görög derű már
S a magyar ég is álmos,

S a nóta egyre gyérül,

Mulóban szép az élet

(Io Pean 2.)

Még ugyanennek a hangulatnak a szülőtte a közvetlenül az *Io Pean* után íródott *Október* c. verse, mely az előbbinek kettősségéből csak az utóbbit, a lemondást, a szomorúságot éneklí újra:

És megszépül csöndesen
Az egész mulandóság

És megszépülsz csöndesen
Bánat, nagy őszi rózsá!

Érezhető e bánatkeresés, amikor a latin tanítása közben fölbukkanó Marcellust sirató Vergilius motívumból rögtön verset ír, vagy a Petri Pick Lajos által félbehagyott saját szobrában önnön költészetének és életének torzó voltát látja.

(*A korán elmenők, Torzóm*). Az elkésettség érzésének jelentkezése nála nem az előretörés szándékát váltja ki belőle (mintahogy *Ady*ből), hanem sorsa átkának, bánatok szülőjének tartja. A bánat és szomorúság hangulatainak tartalmáról így ír:

E bánatot magammal hurcolom,
Ez ódon poggyász ősi útitársam,
Tartalma: szerelem és unalom

(*Mégis...*)

És mintha kirakná e bánat-poggyász tartalmát, rögtön a *Mégis...* c. vers után. A szürke unalom barátcsubájáról ír a *Gyászsköntös* c. versben. Ez a bánat nemcsak az emlékekből táplálkozik, erősen belejátszik a jelen bánata is, hogy mindjobban elmélyüljön ez az életérzés:

Nem búcsúzom, mert múltak tája vár,
A régi én talál rám szomorúan,
A régi én, kinek ósbúja fáj
S új bánatommal osztozik csitulán.

(Nincs búcsúzás)

(Az *ős-bú* talán az apai örökség, ha apjáról ír mindig annak szomorúságáról beszél, az *új bánat* meg valószínű az Anna-élménnyel kapcsolatos. Persze sok más is motiválhatja.). A csúcsról a völgybe tartó ember motívumában a nietzschei magány csúcsa és a vallásos képzeletvilág siralomvölgye bújik meg, és egyikben sem lel vigaszt. (*Megyünk a völgybe*).

A már említett újraérdeklődése a papi pálya iránt, néhány kimondottan vallásos hangulatú vers megírására ihleti. Ez az istenhez hanyatlás ebben a vergődésben érthető Juhásznál. A *Májusi áhitat* c. vers litániás Mária tisztelésében ott van a földi nőben való nagy csalódás keserősége is. A vers teli van a vallásból vett frazeológiával, éppúgy mint a *Vigilia* c. mely kispapságának hangulati, érzelmi fölelevenítése; a világ és az örökkévalóságnak tartott égi világ párhuzamos szembeállításával indul, hogy azután a kettő közül a hithez való megértést válassza. (A versben föltűnő, nyilván az *Énekek-Énekéből* vett *Dávid elefántcsonttornya* tán a művészet képzetét is jelenti az írónak; a befejező sor: *Titkos értelmű rózsá* litániás képe Juhásznak kedves szóhasználata, gyakran tűnik elő szerelmes verseiben is.) Ugyanennek a hangulatnak és életérzésnek szülötte még két, közvetlenül a *Vigilia* mellett található vers: *A szerzetes hóriáiból*, mely megint a kispap emléke, a rózsá-motívumnak egy másfajta jelentkezésével, de egy gondolatával: *Minden örvényen át hid a remény* — a következő vers címét adja: *A hid*.

Az utóbbiban is elénk bukkan a rózsá-motívum, éppen a *Vigiliában* használt módon:

Fekete bástyán a végzetem túl
Rózsá virul
És által a végtelen tengeren
Vigyáz reám az örök szerelem!

Ennek a bánat és szomorúság felhőzte lírának értéke abban van, hogy szenvedélyes őszinteséggel fejezi ki a költő egyéni sorsát, a meddő vergődést, rezignációt, cselekvésképtelenséget, azt hogy a művészet visszájára fordult benne. Az is bizonyos, hogy ez a túlzott belsőtenyésztű líra igen sok pózt hordoz magában. Juhász néha szinte kéjeleg a túlzóan esztetizáló lírában.

Az előretörés és a korszakváltás jegyeit éppen e bánat és szomorúság versekkel egyidőben születő, de velük hol erősebben hol gyöngébben polemizáló költemények viselik. Ez az életigenlő motívum lassan erősödik benne, erős hullámmal, de a pályaszakasz végén néhány nagy verssel. Már az is változást jelent, hogy a csalódásokból a fehér asztalhoz tér meg, egy valóságosabb világban keresve oldódási lehetőséget, menedéket. (*Fehér asztal...*) Ennek a művészetnél bizonyosabb menedéknek a vágya hajtja a paraszti ősökhez is, (*Szögedi interieur, Tömörkény Istvánnak*), ahol persze nem lehet paraszti provincializmust keresni mint ahogy Kispéter teszi, megtoldva még ezt egy nagyon messzemenő következtetéssel: »A munkásosztály harcait még meg nem értő kispolgár ösztönös menekülése ez a mozdulatlan paraszti világhoz.« (86. l.) Inkább az élet felé való kitörés lehetőségeinek keresése ez. A jövő harcosainak köszöntésekor önmagát is e jövő előharcosának tekint. (*Még egy bátor kiáltás, Tanár úr volnék*). Önmagával és a világgal szembeni megállás motívuma is a passzív, rezignált, csak szemlélődő attitűd föloldását jelenti. (*Hősök, Megállni*) Az 1905-ös keletű *Himnusz az Emberhez* c. vers gondolata tér vissza nála: *Es mit vétettél ember? Ember voltál, S embernek lenni: siralmas való már És dicsőség (Alvás előtt)*. És ugyanitt egy nagy kitarulkozás világ és ember felé szokatlanul erős, lemondás nélküli hangon:

S ha csókot nem is csókolhat ajkad

De új ígét még mondhat és ha lankadt
Szegény karod az ölelésre, lelked
Ölelni tud jövőt, világot, embert.

Ott van ez az életfelé törés egy az 1908 végén íródott versében is, amelynek alaphelyzete erősen emlékeztet Ady: *Búgnak a tárnák* c. versére:

Szép, tiszta, fárasztó, kevély
Jéghegyein a gondolatnak
Jártunk kettesben, egyedül
S a kacagó völgyben maradtak
Az öröm, mámor, vidámság, remény,

És e nietzschei póz ellenpólusaként:

Szép, büszke, fárasztó, kevély
Jéghegyek alatt él az élet,
Ott táncol, nótáz az öröm,
Miért vagyunk mi oly kevélyek,

(Persze nem jelenti a nietzschei hatásnak végleges fölszámolását ez az elutasító hang, mintahogy a *Vigasztalásul* c. vers sem vehető határozott állásfoga-

lalásnak a fiataalkori nagy élménnyel szemben. Még 1922-ben is ír Nietzsché-ről.)

Három verse vitathatatlan bizonyossággal viseli magán a lezáruló, de különösen az új pályaszakasz jegyeit. Az 1910-es *Piros remény* c. verse a múltbanézással szemben egy nagyobb közösség szebb jövődjéről beszél és a május asszociációjából születik meg benne a piros remény, minden szegények boldogsága:

Ha neked nem volt soha tavaszod,
Mely bibor vágyak lángjától piroslott
Nézd: jön egy május, mely nem tűnt halott,
Melyben a millió nagy szíve dobog!

Már jön a május. Minden szenvedők,
Minden szegények és minden szerelmek
A tavasz tág, szabad fényére gyertek!

(Itt csak remény, hogy *jön egy május*, az 1928-as keletű versében már bizonyosság a győzelemben: *És jött a május*.)

A minden szegények általánosságban mozgó képzete 1911-ben helyettesítődik a munkás alakjával, akinek robotos sorsát rokonnak érzi a költő a magáéval. E művészi odafordulásban *Juhász-lírájának* egy olyan korai jegyével állunk itt szemben, amely csak 1918–19-ben, de különösen a 20-as évek eleji költészetében válik uralkodóvá. (*A munkásnak*). Kettős vallomás a vers lényege: Az egyik saját művészetéről szól:

Tudod-e, hogy e selymek, ezüstök, mind e pompa,
Mind csak művész kezekkel emelt ravatalok,
Mind sorsomat takarja, mind sorsunkat zokogja.

(Nem véletlen, hogy közvetlen e vers után születik *A búcsúzás szonettje*.) A másik vallomás a nagy érzelmi azonosulás a munkással, biblikus képpel emelve e testvériesülés őszinteségét:

..... Mig áldozik napunk,
Szelid szonettek szende tejüvegén keresztül
Egy új éden távol kertjét lesem
S ha jobbom, mely feléd nyul, meglátod e rimektül:
Testvér, e tájon még ma együtt leszel velem!

(Újra föltűnik itt egy még 1909-es versének mozzanata:

A vers ünnepi est, mint munkásnak a szombat

(Múzsám, kiben hiszek)

Itt:

Ha ünnepnapomon rímek csellója csendül

(A munkásnak)

Az is jellemző, hogy a mostani hangulatát kifejező »áldozik napunk«. Az 1921-es közlésben, közvetlenül a forradalom bukása után átíródik: »fölpirkad napunk.«)

Ritka az olyan étellel, sorssal szembeszálló verse, mint *Az életemet* c., amely éppen a magányosságban elpazarolt életet, a szürke órák vergődését kéri számon sorsától. Mindezek a versek a váradi évek után következő új pályaszakasz előjelei, hogy még hosszú ideig a régebbi motívumok (bánat, szomorúság stb.) tűnnek elő költészetében, az egyéni tragédiájával is magyarázható, hogy Juhász Szakolcára, a végekre került.

Végül néhány Ady-s motívum jelenlétéről adjunk számot. Három verse ebben a pályaszakaszban Adyhoz írodott. A *Válasz Ady Endrének* c. a *Magyar Pimodán* elolvasása után, szándékosan Adyt utánzó stílusban. Az *Ady Endrének* és *A Tábor hegyén* c. versében a Mester képében jelenik meg Ady, mindkét helyen a Jézus — tanítvány szerepet szánja Juhász Adynak ill. önmagának. Adyban a bátran megállást csodálja, azt az önállóságot, ami önmagából hiányzik:

Mester, kit lelkem legjobban szeret,
Mert nem követ, nem kísér, nem tagad,
Mert maga tud maradni, mint magad

(Ady Endrének)

Néha szóhasználatára emlékeztet Ady hatására vagy csak a vele való párhuzamra: *új álmok új vágya* (Pán), a *Haláltáncének* halálmotívumán túl is őriz valami Ady-sat:

Novemberét szívemnek
Ki látta már, ki látta...
Megyek nem csókolt csókkal.

Ady sorisméltó technikáját a *Valami nagy...* és a *Nászdal* c. verseknél. Az előbbiben: *Ez a csók, ez a csók be szomorú mámor*, az utóbbiban pedig *a várás vára* csendít vissza valamit Adyból. A *Félúton* c. költemény pedig mintha egy Ady vers parafrázisa lenne:

Ti lelkek, akik fehér fényben égtek,
Ti erőtől, ti szépségtől kevélyek,

Ne kelljen egyre gyáván, vágyni, várni,

De így, szomorú lápok lángja pislog
És temetőknék süppedt árka biztat,
Haláltánc a mi legszebbik dalunk.

(Bóka László föltételezése szerint Juhásznak a proletáriátust szimbolizáló képe [*lelkek, akik fehér fényben égtek*] hatott Adynak *A Jövendő fehérei* c. versére, amely később, 1909. ápr. 11-én jelent meg a Népszavában.) Ady-s motívumokkal terhelt az *Aldott végzetem* c. verse is: *Új hitek, új kétségek, S pirulnak eljövendő holnapok*, de különösen ez a sor: *És a jövő vagyok, jós és ma-*

gyar! De ez a vers meg a *Nótás kapitánynak* c. egy lényegibb Ady rokonságot hordoz magában ti. a modernség-magyarország problémáját, ami Juhászt már fiatal korában izgatta, nem utolsó sorban éppen Ady megismerése kapcsán.

Megfigyelhető, hogy a bánat, szomorúság, rezignáció hangulatának kifejezésére milyen stílusgazdagságot vagy ellenkezőleg, konokul ismételt jelzőket, hasonlatokat vonultat föl. Kedvenc szavai: *szürke, ólmos, álmos, hervadt, bús, bánatos, unt és unalom. Unt harmóniák, bús őszi este, bús alabástrom, fáradt, kopott, rőt; Fáradt, fantasztikus és beteg zene árad, beteg vágyak virága*, (mintha Baudelaire: *Romlás virágainak párhuzama bújna meg e motívumban*), *a szürkület e szürke vércse, opálos színek* a megtörttség hordozói; kedvenc virága: az *őszi rózsa* stb.

Juhász költészetének motívumait vizsgáltuk egy rövid pályaszakaszon. Összefoglalóul nem vonhatunk le messzebbmenő következtetéseket, mint amennyit megtettünk egy-egy motívum vázlatos vizsgálatánál. Összefoglaló következtetéseink már csak azért sem lehetnének teljesek, mert mostani dolgozatunkban mellőztük az *ecole parnassienne*, a szonett mint kedvelt Juhászosi forma és a nyugati költészet hatásának vizsgálatát. (Ez utóbbi kérdésekkel bár már foglalkozott Baróti Dezső és Komlós Aladár, de az életműnek csak csekély hányadát ismerték meg.)

A DOLGOZATBAN IDÉZETT MŰVEK:

- Kispéter András: *Juhász Gyula*. Művelt Nép Kiadó Bp. 1956. (A monográfiának *A Körös-parti Párizs* c. fejezetére vonatkoznak utalásaink)
- Szabolcsi Miklós: *Juhász Gyula problémák*. It. 1961. 2. sz. 89—105. l.
- Szalainai Rezső: *Juhász Gyula hatszáz napja*. Magvető Kiadó, Bp. 1962.
- Juhász Gyula és Tóth Árpád Válogatott Művei*. Szépirodalmi Kiadó, 1951. 336. l.
- Bóka László megjegyzése a *Félúton* c. vershez.
- Baróti Dezső: *Juhász Gyula*. A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma. 1933. Szeged.
- Komlós Aladár: *Az új magyar líra*. Bp. [1927]
- Vértessy Miklós: *Ihatnám!* A könyvtáros, 1961. okt. 611. l.
- K[omlós] A[ladár]: Maurice Maeterlinck. Élet és Irodalom 1962. jún. 9. 12. l.